

BRETTER GYÖRGY **Élet és gondolat**

Egy könyv margójára

Akik D. D. Roşcát mint Hegel-szakértőt ismerték meg, nem kis meglepetéssel olvashatják fiatalkori szintézis-kísérletét, a 35 év után most véglegesített kiadásban megjelent *A tragikus lét* című művét.* Ismert tény, hogy Hegel mennyire lenézte a „gyakorlati filozófiát”, a cselekvésre-etikumra vonatkozó következtetéseket: Roşca, aki a franciák számára felfedezte — doktori tézisében — Hegel hatását Taine-re, és később Hegel-fordításával és -kommentálásával a román filozófiai kultúra egyik legmonumentálisabb tettét hajtotta végre, *A tragikus létben* a gyakorlati filozófia területére lépett, és olyan világra villantotta szemünket, amely eddig jórészt tabu volt az elvontságot és a rendszert abszolutizáló filozófiák számára. Ez a gyakorlati filozófia azért eredeti, mert a kozmikus ontológia racionális bírálatából kiindulva jut el az egyéni magatartásra vonatkozó következtetéseikig, és nem az egyéni magatartás közös vonásaiban keres ontológiai talajt magának, ahogy ezt manapság például az egzisztencialisták gyakran megteszik.

Roşca nem duzzasztja kozmikussá az Én-t, sem mint világtերemtő szubjektumot (Fichte), sem mint akaratot (Schopenhauer), sem mint alkotó erőt (Nietzsche), hanem relativizálja, s mint megismerő-alkotó és erkölcsi lényt iktatja be a kozmikumba. És ez a világ mint kozmikum, mint végtelen totalitás Roşca számára nem maga a tökéletes (racionális) gépezet, amely a maga dicsőségére egy szükségszerű, oksági lánc révén hozta létre az embert, hanem maga a spontán kiszámíthatatlanság, az önmagát is szakadatlanul átalakító őserő; az embert létrehozó vagy elpusztító spontaneitás. A relativizált ember és a relativizált világ találkozását írja le a filozófus, aki e kettős transzformációban építi ki filozófiai modelljét, az emberi magatartásra vonatkozó gyakorlati filozófiáját. A kettős transzformációnak megfelelően művének első három fejezete *Az objektív tapasztalat* összefoglaló címet viseli, a zárófejezet pedig *A metafizikai magatartás* címmel válaszol az előbbi hívására. Látni fogjuk, e kettősséget Roşca hiánytalanul ötvözi ellentmondásos egységgé; szintézisének egyetlen vitatható pontja talán az, hogy a metafizikai magatartás az Én túlzott relativizálása miatt egyéni magatartás, nem csoportválasz a lét hívására, hanem a tudatos értéktermelő értelmiségi kiállása a lét spontán provokációjával szemben.

Ahogy rövid előszavában megemlíti, művének általános vonalát 1928—1933 között dolgozta ki, a nagy túltermelési válság időszakában, a polgári értékek teljes devalvációjának korában; a fő burzsoá filozófiai áramlatokkal, az irracionálisztikus filozófiákkal szemben egy racionális, a valódi értékeket mentő magatartásmodell alakít ki a józan és haladó értelmiség számára. A rációját tudatosan felhasználó emberhez szól, aki végső erkölcsi meggondolásait a spontán léttel — Roşca jellemzően az irracionális jelzőt használja — szembeszegülő vállalásban, döntésben, cselekvésben találja meg, másképp: a felelősség hősiességéből meríti. Az ember és a világ viszonya szinte mitikus birkózássá válik két olyan ellenfél között, aki

* *„Existența tragică: Incercare de sinteză filozofică. Editura Științifică. București, 1968.*

kilátástalanul egymáshoz tartozik és mégis örökös harcra van kárhozthatva. A világ magában foglalja a természet és a társadalom spontán és meg nem ismert erőit, magát az embert is, akinek egyetlen esélye van a világgal szemben: az értékte-rementés.

A kultúra a szellemi értékek összessége s mint ilyen, kifejezi az ember sajátos minőségét, társadalmiságát, emberségét; a tett pedig az ember önteremtésének egyetlen eszköze. A szemlélődő önmegismerés nem célja az embernek, csak eszköz a tudatos értékteremtő, megismerő ember számára. Vagyis Roşca elkerüli az emberközpontú filozófiák egyik alapvető veszélyét, a moralizáló befelé fordulás kísértését, a szemlélődés piedesztálra emelését, és ehelyett az egyéni aktivitás lehetőségeit, körét hangsúlyozza és írja le, azét, amely az önmegismerésből erőt merít az alkotáshoz, a tethhez. Filozófiája ezzel óhatatlanul embertájolásúvá válik: a kozmikus ontológia mellett az emberi feltételek általánosítójává lesz. Ezt az álláspontot vallotta D. D. Roşca 35 évvel ezelőtt, s ma, amikor a marxista filozófiát több mint két évtizedig behatóan tanulmányozta, más talajról, de változatlanul így látja a filozófia tárgyát. 1969 áprilisában, az *Echinox* 3. számában így vall erről: „Abban a mértékben, amelyben a valódi filozófia — az egzisztencialisták álláspontjától eltérően — az objektív lét, a tárgy elmélete, és nem csupán az én elmélete, a filozófiai gondolkodás valóban a reális világ lényegi meghatározottságait tükrözi, de, ami több, a kultúra-alkotó ember szellemi szükségleteihez, eszmei törekvéseihez *viszonyítva* tükrözi azt.”

Eszméihez való hűségét lehetővé teszi számára az a racionális-humánus talaj, amelyről elindulva mindig szembefordult az emberellenességgel, másrészt az, hogy szintézise nem a materializmus ellen irányult. *A tragikus lét* a mechanisztikus determinizmus cáfolatából indul ki, de nem a materializmust támadja; az irracionális mozzanat létezését elfogadja ugyan, de nem fordul a ráció ellen; az egyén tragikus szabadságát írja le, de ezt nem állítja szembe a népek szabadságával; az egyén lehetőségeit vizsgálja, de nem dicsőíti a személyes tettet, a kollektív tett, a forradalom rovására; az értéktermelést tartja az emberi nem legsajátosabb tevékenységének, de a szellemi értéket nem abszolútizálja a civilizációs értékekkel szemben; az értékben az alkotóerő megnyilvánulását látja, de elkerüli a transzcendens lényegről beszélő axiológiák idealista-misztikus magyarázatait.

A könyv első része három filozófiai princípiumot elemez, és bebizonyítja, hogy ezek olyan egyoldalúságot rejtenek magukban, amely akadályozza a filozófiailag megalapozott emberi cselekvést. Az első fejezet, *Az integrális megismerés eszméje* a hiánytalan filozófiai dedukció korlátait mutatja ki: teljes dedukcióval nem lehet levezetni a lét különös, még kevésbé az egyedi megnyilvánulásait, az egyéni ember kívülreked így a deduktív filozófiákon. Roşca itt a hegeli gondolkodás egyik alapvető problémáját feszegeti, azét, aki a „...lét megszakítás nélküli deduktív láncban való teljes levezetését minősítette, elvileg, minden fenntartás nélkül a filozófiai dedukció legfőbb eszményének“.

A lét egyetlen deduktív láncban való levezetése olyan eszmény, amely már Descartes-ot is megkísértette, de noha paradoxálisnak tűnhet, ez az eszmény nem idegen a pozitív tudományoktól sem. A pozitív tudományok képviselőit és a deduktív filozófia korifeusait összekapcsolja az az előfeltevés, az a posztulátum, az a végletesen optimista hit, hogy „...a valóság, a világ, az univerzum, vagy hívják, ahogy akarják, racionális, megérthető *teljes* lényegében“. Minden természetkutatás abból indul ki, hogy az ismert és a nem ismert világ racionális, hiszen „Az ember ösztönösen hiszi, hogy saját gondolkodása és a külső valóság között alapvető és teljes megegyezés létezik“.

De, mondja ki határozottan szerzőnk, ezt a posztulátumot senki sem tudta demonstrálni, ez a posztulátum demonstrálhatatlan. Semmi bizonyítékunk nincs arra, hogy amikor az eszmék megérthető világának struktúráját a külső világnak tulajdonítjuk, akkor helyesen járunk el. Sőt, amikor a nagy gondolkodók így jártak el, akkor a valóságot mint egészet egy rendszerbe zárták. Az eszmék rendszerének kivetítése a világra az oksági viszonyoknak a logikai szükségszerűséggel való azonosítása útján történik: „Ha két (vagy több) oknak és okozatnak nevezett jelenség viszonyát úgy fogjuk fel, hogy az »ok« magába zárja az »okozatot«, akkor kézenfekvő módon, viszonyukat *ipso facto* mint szükségszerű jellegű viszonyt kezeljük: akárhol legyen jelen az ok (A), jelen lesz az okozat (B) is, mert B magának az A-nak egy része, és így A nem képes elszakadni saját magától; nincs többé hely A és B között egy másik tény számára, amely elválassza őket, hiszen A és B egy és ugyanazon dolog két megjelenési formája.“

Roşca a mechanisztikus deduktív lánc ellen azért tiltakozik, mert ez nem hagy rést a harmadik számára: pedig a harmadik maga az alkotás, az idő mint realitás, a történelem mint az új létrehozása. Könyvének második fejezetében (A teljes racionalitás mítosza) szerzőnk mintegy helyet csinál az alkotásnak, az időnek, a történelemnek, azzal, hogy a deduktív dialektika mítoszáat lerombolva bevezeti a racionalitás ellenfogalmát, az irracionálist. Az irracionális roşcai felfogása csak ebben az ellentétezésben érthető meg, számára az irracionális nem az emberi megismerő képesség racionalitásának a tagadása, hiszen, mint láttuk, a megismerő érznek nemhogy a lehetőségeit nem tagadja, inkább azzal vádolja, hogy reális adottságait rávetíti még a világra is, racionalizálja azt is, ami nem az, ami nem racionalis. Az irracionális elem az, ami több, mint az oksági sor, az, ami a valóság „viselkedésében“ kiszámíthatatlan, ami véletlen, ami ugrás az új létrehozása felé.

Az irracionális ilyen értelmezése lehetővé teszi, hogy leszámoljon a teljes racionalitás mítoszával, és egy valóban „kényelmetlen“ — így jellemzi saját állásfoglalását — filozófiát fogalmazzon meg. Kényelmetlen filozófia ez azok számára, akik a teljes racionalitás illúziójában úgy vélik, hogy — idézzük ismét Roşcát —: „A Világ nem abszurd, vagyis a Világnak van egy végső célja, amely felé tart. A Létnek értelme van.“ Ami érték a világban van, az csak szellemi lehet, „mindaz, amit mint felfoghatót, ésszerűt, érthetőt, nem abszurdot fogunk fel, annak az Univerzum strukturális alapjában kell kielégítő öngazolást nyernie“, mindaz, ami cél, eszmény, törekvés az igazságosabb élet felé; tulajdonképpen a Világ örök kifejeződése, és nem reális harc, és nem reális változás, és nem reális történelem...

Mivel igazolható az irracionális jelenléte a világban, mi az, ami szétfoszlatja az előbb említett illúziót és a reá épülő egész optimista mítoszt? Roşca érvei itt a filozófiában gyakran használatos logikai eljárásra támaszkodnak. Azt bizonyítja, hogy a teljes racionalitást nem lehet bizonyítani: a teljes racionalitás logikai tautológia. „Ez az egyetemes ítélet: »a lét racionalis«, a tapasztalat előzetes totalizálását feltételezi időben és térben. De tudjuk, hogy ezt a totalizálást nem végezték el és nem is végezhetik el sohasem. A lehetséges tapasztalat korlátozott, az idő és a tér pedig végtelen.“

A tapasztalat Roşca szerint azt bizonyítja, hogy a világ racionalis és irracionális, ésszerű és abszurd, és a racionalisnak éppen az ad értelmet, létét éppen az határozza meg, hogy létezik irracionális. A lét teljes racionalitásának nagyszerű európai eszméje tehát sohasem válhat axiómává, szükségszerűen posztulátum marad, induktív úton bebizonyíthatatlan relatív bizonyosság. Ebben a vonatkozásban — mutatja ki szerzőnk —, a pozitívizmusnak (Hume), ha egyéb érdeme nincs is, vitathatatlan, hogy ez a filozófia fontos szerepet játszott egy olyan világnak fel-

mutatásában, amely nem a teljes racionalitásból (egyetemes determinizmus) indul ki, ezzel pedig bebizonyította, hogy a tudomány képes e filozófiai posztulátum nélkül is új eredményeket elérni.

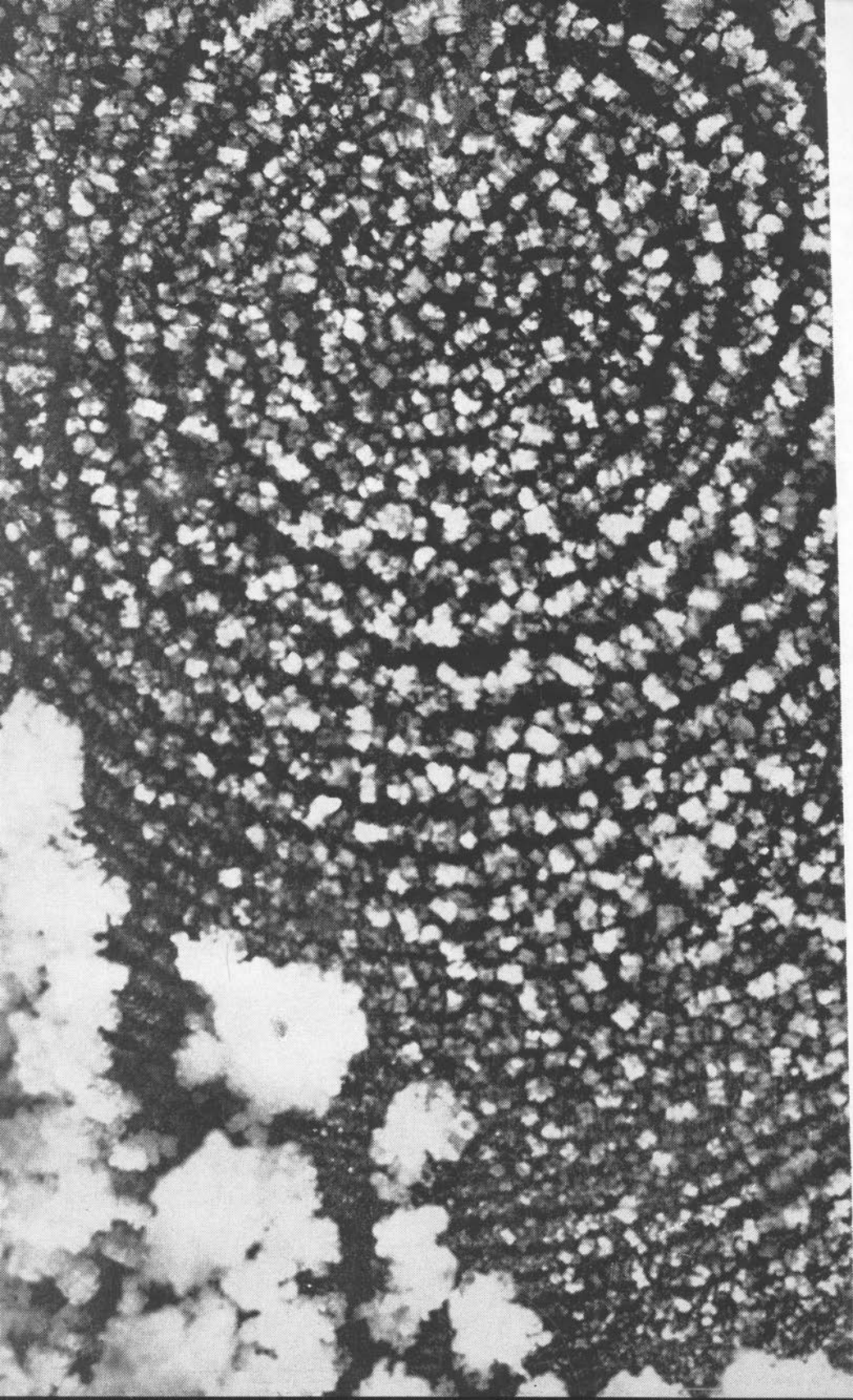
Persze a pozitívizmus ún. *tiszta tapasztalata*, akár Bergson közvetlen tudati *tényei*, vagy a német fenomenológia áthatolhatatlan és egymástól független *lényegei*, nem visznek közelebb a világ megértéséhez, mert elfedik az objektív valóság reális összefüggéseit, megszüntetik a tudat és a világ kapcsolatát, elzárják egymástól a belsőt és a külsőt. Míg a mechanisztikus determinizmus végletes, és ezért alkalmatlan a világot teljesen megmagyarázó elvként való működésre, addig a pozitívizmus (és elméleti követelményei) az ellentétes előjelű filozófiai dogmatizmusban szenved: így vagy úgy megszünteti a világot, illetve elvi választófalat emel a megismerés és a világ közé.

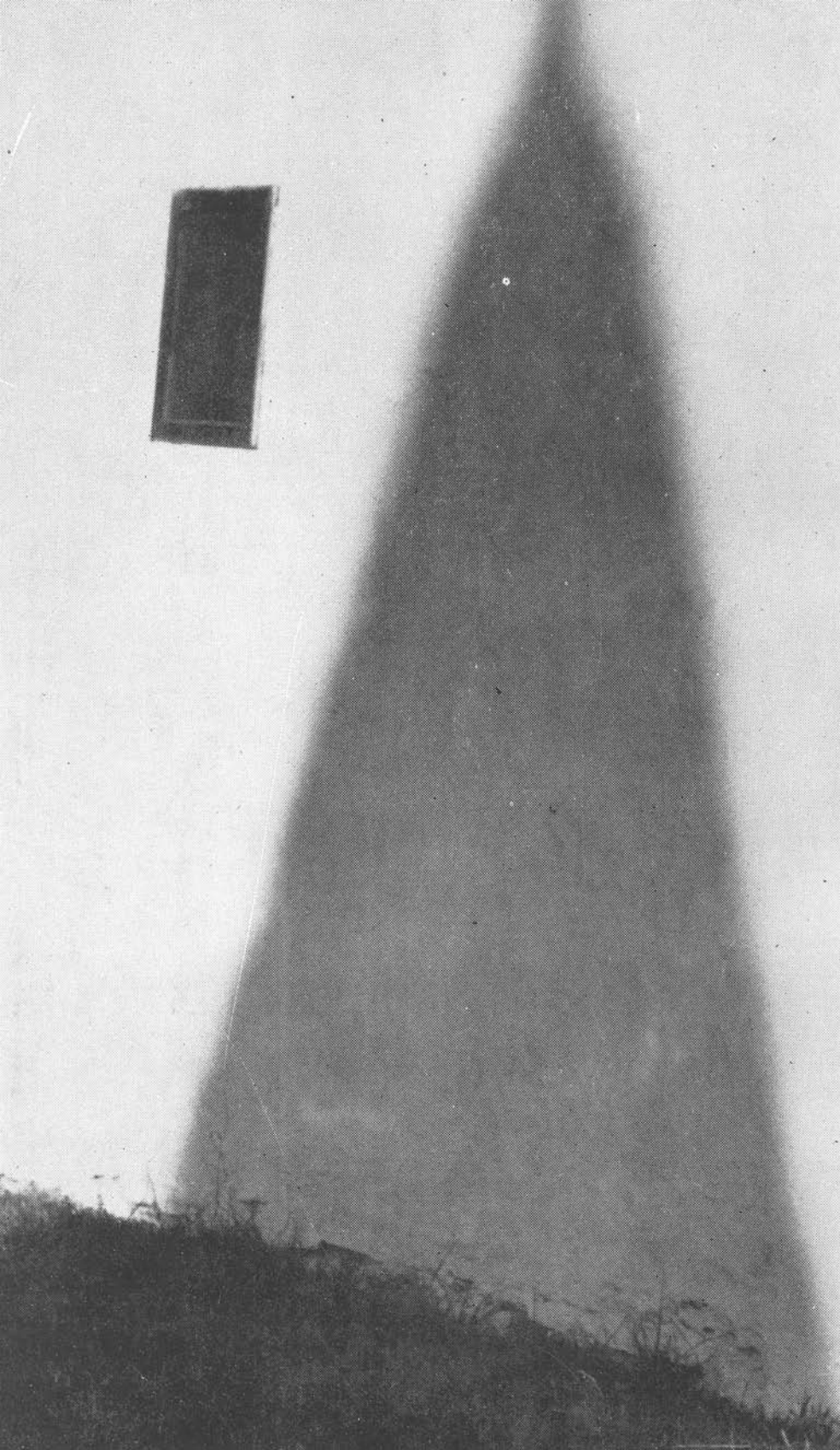
Roşca kitűnő filozófiai érzékkel veszi észre, hogy Heisenberg bizonytalansági relációja nem a determinizmus, hanem a mechanisztikus determinizmus csődjét jelzi, és a maga részéről már 35 évvel ezelőtt eldönti azt a vitát, amely a filozófiában és a fizikában az 50-es években oly hevesen lángolt fel, és utóhullámai máig gyűrűznek. Látja, hogy a statisztikai törvények elismerése a determinista világméretű finomítja, sőt megköveteli, hogy az ún. szellemi természet tudományai, az erkölcsi és történelmi tudományok (persze, ez a fogalomhasználat ma már tartalmában és formájában is elavult, túlhaladott) egy olyan sajátos oksáfg fogalmat dolgozzanak ki, amely lényegében különbözik a mechanisztikus oksáfg fogalomtól.

E fejezet konklúziójában Roşca kimondja: „A komolyan felfogott fejlődés-*eszmé* . . . , amelyet nem kennek el preformista hipotézisekkel, magában foglalja az *alkotás* eszméjét. Azt a fogalmat, amellyel szemben görög kezdetétől mindmáig mély ellenségességet tanúsított a pozitív tudományokat létrehozó gondolat.“ Az alkotó fejlődés általában és különösen az alkotó tevékenység minden esetben szigorúan individuális eredményt hív életre, ezért az alkotás nem vezethető le általános típusokból és törvényekből; a történelmi jelenségek és az egyének egyaránt önmagukban vannak, s nem valami általánosság megnyilvánulásai. „Minden egyén itt egy sajátos »irracionális«, bizonyos értelemben abszolút kezdet lehet, aki megzavarja és megszakítja az okok és okozatok láncának folyamatosságát.“

Roşca hangsúlyozza, és ez nagyon fontos mai, marxizmusban jártas olvasói számára, hogy távol áll tőle a történelmi, erkölcsi vagy pszichológiai tények determinizmusának a priori tagadása. „Valószínűleg létezik — de csak valószínűleg — itt is egy determinizmus. De ez, ha mégis létezik, nem tudjuk még, hogy milyen természetű. Egy dolgot tudunk biztosan: hogy nem lehet mechanisztikus természetű.“ Világos: a filozófus a társadalmiság igényét egy olyan korban közelíti meg, amikor még nem számolódott fel maradéktalanul az a helyzet, amelyben a marxista gondolkodásból a dogmatizmus az ökonomiai determinizmus abszolutizálásával kiűzte a szubjektív tényezőt, s másrészt amelyben az irracionális filozófia kiszorította az objektivitást, így az ő spekulatív racionalizmusa az elfogulatlan értelmiségi keresve-vizsgálódó álláspontját fejezte ki. Mai kutatásaink számára sem közömbös az a filozófiai felfogás, amely az Egésznek az elsőbbségét hirdeti a részzel szemben, azt hangoztatja, hogy az Egész több, mint a részek summája, mert az Egész mindig alkotó szintézis a társadalomban és az egyéni életben egyaránt. De az általános törvény sem magyarázza kielégítően az egyedi jelenséget: az egyedi önmaga is, új is, ismeretlen is; a Lét nem egységes, nem teljesen racionális, hanem más is, irracionális, abszurd is.

A valóság teljes racionalitása mítosz: de a kutatás számára hasznos mítosz. Egy mítosz azonban nem alkalmas annak a megmagyarázására, ami új, ami alkotás.

BARTHA ÁRPÁD MŰVÉSZFOTÓI: 1. ÉVEK... 2. ARNYÉK-VITORLA

Az alkotás kérdéseit Roşca a *Természet és civilizáció* című fejezetben tárgyalja: nem egyszerűen elemzi, hanem problematikusságában veti fel.

Az anyagi és szellemi tényezők közötti ellentmondásból kiindulva Roşca a szellemi értékek viszonylagos függetlenségét hangsúlyozza anélkül, hogy a korban divatos civilizáció—kultúra szembeállítását elfogadná. A szellemi tényezőt az anyagi-ból vezeti le, de mivel a gazdasági tényezők jelentőségét még nem látja át, az anyagi nála maga a biológikum, illetve a mindennapi anyagi élet. A gondolat, melyet erre az alapra felépít, így nem az „emberi lényeg” marxai felfogását közelíti meg (az ember — a társadalmi viszonyok összessége), hanem inkább az embernek mint egyednek az interpretálása úgy, ahogy ezt például, jóval később, Sartre-nál (*A dialektikus ész kritikájában*) láthatjuk. Kétségkívül ez a megközelítés érdekes megállapításokat tesz lehetővé, még akkor is, ha gondolati megalapozottságát részlegesnek-hiányosnak is ítéljük. Mértéktartására jellemző, hogy elítéli az anyagi komfort kultuszát, de azt a kispolgári előítéletet is, hogy az alkotót serkenti a szegénység. Állítja az alkotó alapvető létigényeinek jogosultságát, de leleplezi a kultúra kommercializálását, s folytathatók még a sort... De a mértéktartás igényének hátulütőit is szeretnők megemlíteni: az ellentétek helyell-közzel egymásba mosódnak, vagy olyan helyen is előbukkannak, ahol a szerző esetleg nem is akarja, noha kénytelen a mértéktartás játékszabályainak megfelelően feltételezni.

Mégis; a kultúra értékeinek feltétele csendül ki e fejezet minden sorából. Roşca látja: a közvetlen hasznosság elve háttérbe szorítja a szellemi értékeket, az „erős” társadalom keveset törődik a kultúrával; a szellemi értékeknek be kell bizonyítaniuk tehát létjogosultságukat, anélkül, hogy a társadalmi élet önkonzerváló (biológiai) érdekeivel konfliktusba kerülnének, anélkül, hogy a szellem elszakadna attól, aminek folytatása: az eleven élettől. Etikai szinten a szellemnek a saját létért folytatott küzdelme egy illúzió feladását követeli meg: azt az illúziót, amely szerint képes volna az anyagi tényezőt teljesen a maga hasonlatosságára átalakítani. Mert „...abban a pillanatban, amikor a szellem a saját szükségleteiről kezdett gondolkodni, vagyis abban a pillanatban, amikor öntudatosá lett, meghirdette nagy és következményekkel teljes óhaját az egész lét átszellemítésére. Erkölcsi eszményeinknek a külső (anyagi) világban való megvalósítására. A világ átmoralizálására... De ez az igény magában foglalja azt a szilárd hitet, hogy az anyagi világ hagyja így átalakítani magát.”

Roşca világosan beszél: biológiaiilag egészséges és szükséges optimizmusunk a Létre vetítve intellektuális rövidlátáshoz, ahhoz a naiv hithez vezet, hogy a világban a Jó, az igazságosság mindig legyőzi a Rosszat. Abból, ami „van”, nem lehet levezetni azt, aminek „lennie kell”: „A külső világ határozott ellenállást tanúsít azzal az erőfeszítésünkkel szemben, amellyel eszményeink képére és hasonlatosságára akarjuk átalakítani. Eszményeink közül egyesek az energia és a szellem óriási pazarlása árán megvalósíthatónak bizonyultak. Mások, a legtöbb, csak test nélküli álom maradt.” A megvalósult eszmények egy részét elpusztította az ember, az a társadalom, amely akár egy nagy biológiai test, az értékek felfalójának bizonyul. Roşca, azt hisszük, ez már a „végleges változat” Roşcája, a kapitalizmusban, annak elnyomó-kizsákmányoló, illetve háborús természetében látja a fő veszélyt, amelytől meg kell védenünk az alkotást.

Amióta a homo sapiens „megszületett”, az ésszerű és abszurd, a rossz és a jó, az értelem és a véletlen állandó és kibékíthetetlen harcot vív egymással: de egyik csak a másik révén létezik, kiküszöbölni ezért egyiket sem lehet. A civilizációt ezért nem szabad az anyagi világ és a szellem eleve meghatározott, harmonikus összekapcsolódó tendenciáiból levezetni, mint ahogy a szellemi kultúra és érté-

kei sem tekinthetők az emberiség végleges vívmányainak. A világot totalizáló két hipotézis közül egyiket sem lehet a szigorúan vett tapasztalat érveivel bizonyítani: a két hipotézis az, hogy a létnek értelme van, illetve a második, hogy a létnek nincs értelme, egyaránt igazolhatatlan, és tegyük hozzá, a totalizálás egyik vagy másik princípiumának egyértelmű elfogadása magában foglalja a másik tagadását, vagyis annak az állítását, ami nincs. Így a totalizálás eleve önmagát korlátozó, vagyis detotalizáló eljárás: úgy összegez, hogy feltételezi azt, ami nem létezik, esetünkben a másik hipotézist, amit azzal, hogy tagad, tulajdonképpen mint nemlétezőt egyszerűsített létezőnek is tekint.

Milyen *Metafizikai magatartás* (az összegező második rész címe ez) következik filozófusunk meggondolásaiból a világot megértő-féltéssel vizsgálható értelmiségi számára, aki sokszor romantikus antikapitalizmusa ballasztjától egyelőre még nem tud megszabadulni egy pozitív társadalmi erőhöz való csatlakozással, de mégis a vállalás, a kiállítás, a harc mellett dönt, s aki a beletörődést, a szemlélődést a cselekvő ember számára méltatlannak tartja? Roșca leszögezi, hogy az előző fejezetek analitikus igényét itt a spekulatív építkezés váltja fel, amelyben a tapasztalat csak kiindulópont: „...nem hisszük — írja —, hogy a tudományra jellemző szellemi magatartás, szellemi életünk vesztesége nélkül helyettesíthetné az esztétikai, erkölcsi vagy filozófiai magatartást“, és tovább: „...az erkölcsi szenvedély, az esztétikai magatartás és a metafizikai spekuláció legalább olyan nagy értékalkotó, mint a tudomány, és a létezéshez való joga pontosan annyira nem előírás kérdése, mint a tudományos magatartásból fakadó értékeké.“ A teljes szellemi egyéniség csak az lehet, aki képes ezeket a magatartásokat egy belső „...szintézisben összebékíteni“, és képes megszabadulni minden babonától, még a tudományban való hit babonájától is.

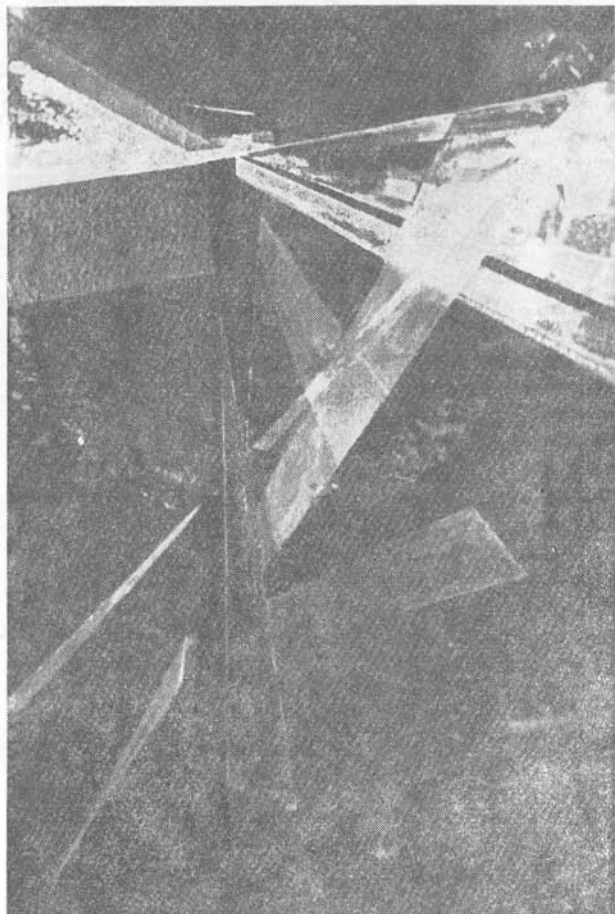
Szükség van a filozófiára, mert a világ, ha nem igyekszünk egyetemességében felfogni, ha tehát nem tesszük hozzá a világhoz az általánosítás rendszerét (a filozófiát), akkor az széttöredezett, atomisztikus marad számunkra, úgy, ahogy a tapasztalatban, a tudományban, részlegesen megmutatkozik. A neopozitivizmus, mutat rá Roșca, minden kapálódzása ellenére sem képes az általánosításoktól, az ész hozzáadásaitól szabadulni, az ész hozzátévesz a világhoz valamit: önmagát, a logikát, általánosításait, olyan szellemi értékeket, amelyek többé, mássá teszik a világot, mint amilyen az magában, ember nélkül, teremtő szellem nélkül. A „hozzáadás“ azt jelenti, hogy nem passzívan tükrözzük a világot, hanem felmérjük azt, vélekedünk róla. Megértjük a világot, mert megismerjük, megismerjük, mert éljük (ahogy Gramsci mondja: praxist végzünk), amikor éljük — értelmezzük, vagyis a velünk való viszonyukban fogjuk fel a dolgokat. „Ám a létítélet: »ez a dolog létezik«, feltételez egy előzetes értékítéletet: »ez a dolog reám vonatkozik, érdekel.«“

Döntéseink azonban nem változtatják meg a világ (nem a társadalmi élet, hanem a világ egésze az, amiről a filozófus beszél) végső alapjait, a filozófia, a tudomány, az erkölcs ilyen szempontból illúziók: „Illúziók“ lévén, egyikük sem képes a lét vak brutalitásból álló alapjait megváltoztatni. De idealizáló köntösükbe öltöztetve... az emberi élet elviselhetővé, tehát lehetségessé válik: irként szolgálnak a fájdalom ellen, amelyet az élet okoz azzal az egyszerű ténnyel, hogy olyan — amilyen.“ Ne totalizáljuk tehát a létet, ajánlja a filozófus, sem úgy, mintha csak értelme, vagy csak abszurditása volna, és nézzünk bátran szembe a léttel, amely semmilyen biztosítékkal nem szolgál a jó, az igazságosság végső győzelmére vonatkozóan. Az élet tragikus voltának érzése születik ebből a felfogásból, s kérdés most már az, hogy a reménytelenség vagy a küzdés útját válasszuk-e.

Ha következetesek vagyunk, mindent elkövetünk az emberi lét, az értékek

megőrzéséért, aktív szabadságot vállalunk, és nem a sors elleni egyszerű tiltakozás, végső elemzésben, tettbenítő tartását: „...hősi, kockázattal telített szabadságot nem a »bölcs« óvatos szabadságát.“ A tett az, ami emberségünket igazolja, az építő nonkonformizmus az egyedüli értékörző magatartás. A bizonytalanság, a kockázat érzése arra kényszerít, hogy szakadatlanul éber, belső feszültségben éljünk, készen legyünk a szakadatlanul változó és mindig előreláthatatlan helyzetekre helyesen reagálni akkor is, ha kételkedünk cselekvésünk lehetőségeiben és tetteink kimenetelében. Ez a lét tragikus voltának átlátásából fakadó hősi magatartás.

D. D. Roşca szintéziskísérlete a német filozófiai spekuláció és a francia praktikus filozófia eszközeivel olyan kérdéseket feszeget, amelyek jóval utána kísértik meg Camus-t, majd korunk filozófusainak és tudósainak lelkiismeretét. Eredményeik nem homályosítják el a kolozsvári gondolkodó következtetéseit. Mennyire közép-európai jelenség Roşca: mindent tud, ami a kor gondolkodását jellemzi; két nagy nyugati gondolkodás-stilust hazai talajon eredetien összeötvöző gondolataira mégsem figyel fel eléggé a nyugati kultúra, amely a maga szellemi prioritásának büszke tudatában még csak nem is feltételezi, hogy itt, ezen a tájon a Gondolat önmagát ilyen erővel képes a világhoz hozzáadni. Ennek ellenére: gondolkodni, filozófiát művelni lehet és kell; saját magunknak és magunkért van szükségünk filozófiára. S ha illúzióink nincsenek is, akkor is szükségünk van rá: ez Roşca könyvének tanulsága. Üzenete pedig: a humanizmusért, az egyéni magatartás humanumáért, az önalkotó emberért való következetes kiállás. Korszerűsége ebben van.

Veress Pál:
Világítótorony

Déry Tibor — Gaál Gáborhoz

Késves pályáson, bismennyire sajnálom, eruttal nem tudtam kitérni. Ha napok óta nem írtam ep, azt sem, s valószínűleg félre az abbahagyom az irást kölcsön az erőm s a kedvem e világot elhagyom. Barátságommal ep oly keveset értek epet, mint elcsúsztam mel, epiren epe dől vagyok

Ezer járul még az, hogy két nap nyolc óra egyetlen könyvem sem jött ki, mert polat van vagy két köbke való irásom! Még es két évig dolgoztam az utolsó repényemen s most hogy elkezdtem vele — s valószínűleg olyat szerettem, ayyi eggyel a magyar irodalomban — nemcsak hogy a kiadóh fitymnek vagy, amire el voltam készülv — de még a kutyá sem kördök el. Nem értemek nekem irnom, ezért már utolsó nap vagyok győződik.

Parhuzom mégis bismennyire adni magához való remélje, raparkadtsomnak. — talán axal, hogy bismennyire klapul —

lomb art a porráll. francia-
 erdőpi. skafknoellát, amelyet
 a mult nyáron olvasott. Ha
 van kedve hozzá s nem túl
 au a költire (15-20 ny. oldal)
 fogadjá el ajánlatként - hála-
 tal iróulani érett barátsá-
 gát. Utol.

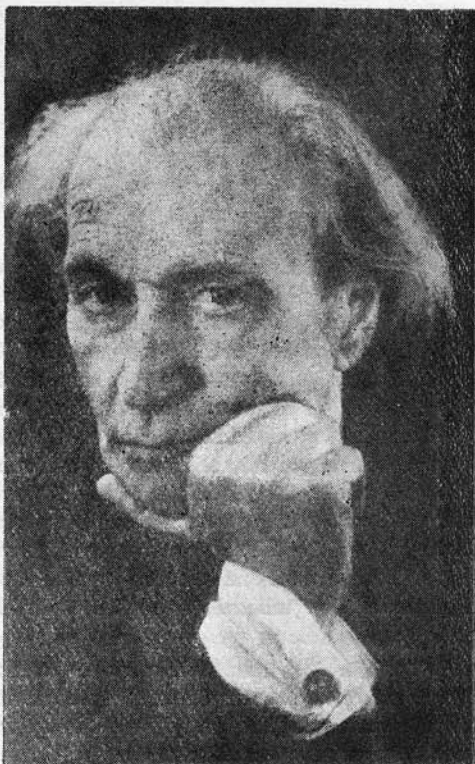
Tibor

Korunk szerkesztőség
 Gaál Gábor

Déry Tibor, Budapest
 J. Arpad-u. 12.

Románia
 Dr. Dragalina

Az alábbi sorokat, Déry Tibornak Gaál Gáborhoz intézett levelezőlapját, melyet az író hetvenötödik születésnapját köszöntve tesz közzé a Korunk, Gaál Gáborné bocsátotta az ünnepelt hozzájárulásával, a folyóirat rendelkezésére. Ezúton köszönjük meg, hogy lehetővé tették méltó tisztelgésünket Déry Tibor életműve előtt, valamint a régi Korunkhoz, melynek munkatársa volt és személy szerint Gaál Gáborhoz fűződő, közös elvek fűtötte és személyes megbeszülés táplálta szövetsége előtt. Köszönet illeti továbbá Tóth Sándort, G. G. monográfiáját, akit a hagyatékban megtalálta a Déry-levelet és felhívta rá a figyelmünket.

„Kedves pajtásom, bármennyire sajnálom ezúttal nem tudom kisegíteni.¹ Hónapok óta nem írtam egy sort sem, s valószínűleg teljesen abbahagyom az írást. Elfogyott az erőm s a kedvem e világ ellen küzdeni. Barátaimmal épp oly kevésbé értek egyet, mint ellenségeimmel, egészen egyedül vagyok.

Ehhez járul még az, hogy hét vagy nyolc éve egyetlen könyvem sem jelenhetett meg, holott van vagy hét kötetre való írásom². Négy és fél évig dolgoztam az utolsó regényemen³, s most, hogy elkészültem vele — s valószínűleg olyat végeztem, ami egyedüli a magyar irodalomban — nemcsak hogy a kiadók fiútyúlnak rám, amire el voltam készülve — de még a kutya sem törődik velem. Nem érdemes nekem írnom, erről már majdnem meg vagyok győződve⁴.

Szeretném mégis bizonyosságát adni magához való személyes ragaszkodásomnak — talán azzal, hogy búcsúként felajánlom azt a hosszabb franciaországi sztrájk novellát, amelyet a múlt nyáron olvasott⁵. Ha van kedve hozzá s nem túl hosszú a közlésre (tizenöt-húsz nyomt. oldal) fogadja el ajándékként — hálából irántam érzett barátságáért. Üdv.

(levelezőlap postabélyeg keltezése 1938. jun. 18.)

Déry VI. 18.“

¹ Gaál Gábor kéziratot kérhetett Déry Tibortól, aki kisebb-nagyobb megszakításokkal 1927-től 1939-ig publikált a Korunkban.

² Utalás arra, hogy 1938-ban, a lap keltének évében utolsó könyvalakban megjelent műve *Az éneklő szikla* volt a Pesti Napló kiadásában, 1930-ban. 1945-ig nem is jelenik meg kötete.

³ A szóban forgó regény *A befejezetlen mondat*, csak a felszabadulás után, 1947-ben jelent meg nyomtatásban. Részleteket a Korunk közölte belőle.

⁴ *Ítélet nincs* című emlékiratainak *Két befejezetlen mondat* című fejezetében, Déry Tibor idézi egykori hűséges barátja, a külföldön élő magyar filozófus Szilasi Vilmos levelét, akinek — akárcsak Gaál Gábornak — megvallotta kétségbeesés születe szándékát: „Életpályád megváltoztatásáról írsz. De az írást soha nem fogod feladni. Nevetséges beszéd, hogy mint író csődöt mondtál. Mert nincs közönségsikered? Mi-féle közönségnek az egyetértését kívánod? Azét, amely csak gyilkolásra álmodik, csak gyűlölségből él s a nyomtatott betűt csupán propagandaeszköznek tekinti? Egy rendkívüli írói teljesítmény áll mögötted...“

⁵ A franciaországi sztrájk-novella címe: *A tengerparti gyár*. Kötetben először 1955-ben jelent meg, *A ló meg az öregasszony* című válogatásban. 1937 nyarán Déry Romániában járt, erdélyi hegyi-túrán. Feltehetőleg akkor olvashatta Gaál Gábor a kéziratot.